

Ανδρέας Παππάς, *Γλωσσίδα. Κείμενα για τη γλώσσα και όχι μόνο*, Πατάκι, Αθήνα 2023, 328 σελ.

Περί την γλώσσα και άλλα ατοπήματα και χαρχαλιές

Από τον ΓΙΩΡΓΟ ΝΑΘΑΝΑΗ

Όπως όταν θέλεις να αγοράσεις ένα κόκκινο αυτοκίνητο, παρατηρείς ξαφνικά πόσα πολλά είναι τα κόκκινα αυτοκίνητα που κυκλοφορούν, έτσι και όταν διαβάσεις ένα βιβλίο για τα λάθη που διαπράττονται στη γλώσσα, το γλωσσικό σου αισθητήριο οξύνεται. Ένα βιβλίο που σε κάνει να βλέπεις κόκκινο είναι τα Γλωσσίδα του Ανδρέα Παππά, ενός ανθρώπου που όλη τη ζωή του, ως μεταφραστής και επιμελητής, εργάζεται με και για τη γλώσσα. Αν και επισημαίνει χοντροδές και λάθη στην καθημερινή χρήση της, πάντως, δεν εξάπτεται – καμιά φορά μόνο λίγο ειρωνεύεται. Αλλά πάντα διασκεδάει.

Τώρα που βρήκαμε Παππά ως θάψουμε πεντ' έξι. Ακούω στο ραδιόφωνο δυο βουλευτές, μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής της Βουλής για την τραγωδία των Τεμπών. Ο πρώτος, της συμπόλιτευσης και πρώην υπουργός, αναφέρεται στον «πρώην διευθύνον Σύμβουλο της Hellenic Train». Νοιώθω ένα σφίξιμο για την μικρή προδοσία από εκείνον που γλώσσα του έδωσαν ελληνική – αλλά δεν εκπλήσσομαι. Πειράζει που δεν εκπλήσσομαι; Φαντάζομαι ότι το ίδιο θα συνέβαινε στον Ανδρέα Παππά, καθ' ομολογίαν του γλωσσομανή, συγγραφέα των *Γλωσσίδα*. Οστόσο, πάντα έχω την απορία αν ο βουλευτής είναι απλώς αμόρφωτος ή «τον διευθύνον» απολανθάνεται, δηλαδή ενσωματώνεται στη γλώσσα μέσω της επανάληψης, όπως κοντεύει να συμβεί με το ρήμα διαρρέω (*Γλωσσίδα*, σελ. 40); Λίγο αργότερα, ο δημοσιογράφος που συντονίζει τη συζήτηση κάνει και εκείνος το ίδιο φάουλ, μπαλαντσάρι στιγμήα – και το διορθώνει, αναφερόμενος στον «διευθύνοντα». Κατόπιν, η δεύτερη βουλευτριά (ακολουθώ τη συμβουλή του συγγραφέα, σελ. 86) αναφέρεται σε συστήματα αυτομάτου ελέγχου, τα οποία λειτουργούν «ερήμην του ανθρώπου». Προβληματίζομαι: πού πήγαν όλοι οι άνθρωποι («για συνβλάκια», λένε τα ηχητικά ντοκουμέντα); Λίγο αργότερα ολοκληρώνει την παρέμβαση της με ένα «συνελλόντι επειεί». Τουτέστιν, εν ολίγοις, να σουμάρει αυτά που είπε.

Τα *Γλωσσίδα* περιέχουν κείμενα που δημοσιεύθηκαν στην ομώνυμη στήλη των *Νέων του Σαββατοκύριακου*, την περίοδο 2018-2022. Είχαν προηγηθεί τα *Υπογλώσσα* στο

Βήμα των αρχών του αιώνα (χρησιμοποίησε την έντιμη γενική, σε αντίθεση με την «άτιμη», όπως στο «Στις 3 μετά μεσημβρίας», σελ. 32). Ενημερώνομαι από το κοντρόλ ότι τα *Γλωσσίδα* ξεκίνησαν τις εμφανίσεις τους το 2013 από το *Books' Journal*, όπου δημοσιεύονταν για μερικά χρόνια, πριν μεταναστεύσουν.

Για την έμπνευση πίσω από τα γλωσσικά παιχνίδια του προσφονούς τίτλου δεν υπάρχει γνωστή εξήγηση. Σίγουρα όμως δεν ανακαλεί στη μνήμη μας ποιήματα του τύπου «*Ακου της καρπανάς γλυκολάλημα / στο χροστό τον όρθο και το δέλι / όπου αφηλό καρπαναριό ή ταπεινό γλωσσίδα*», αλλά κάτι πιο τσαχπίνικο.

Τα *Γλωσσίδα* χωρίζονται σε έξι κατηγορίες: στα γλωσσικά, στα ιστορικά / εγκυκλοπαιδικά, στα βιβλιοφιλικά / βιβλιοκριτικά, στα μεταφραστικά, στα επιδόρπια και στις έμμηνες ρήσεις.

Τα γλωσσικά κείμενα αποτελούν το κύριο πιάτο (και όχι το κυρίως πιάτο, όπως μας υπενθυμίζει ο συγγραφέας, σελ. 59), με πολλές γεύσεις: φάλτσα και λογιολογισμούς· μετέωρους πληθυντικούς και δάνεια από άλλες γλώσσες· νεολογισμούς και καθαρογλωσσικά. Για όλα τα γούστα. Για τα περισσότερα δε από αυτά η σιωπηρή επιπόδος είναι: «*Πέστα Χροστόμαε!*».

Στα ιστορικά / εγκυκλοπαιδικά, ο αναγνώστης ανακαλύπτει ψήγματα ιστορίας και κυρίως πράγματα που μάθαμε και ήταν μεν του Θεού αλλά ήταν λάθος. Ιστορικοί και αστικοί μύθοι που λίγη (ή καθόλου) σχέση έχουν με την πραγματικότητα. Ο συγγραφέας, σαν χρυσοθήρας στην Καλιφόρνια, ανασύρει ιστορικούς θησαυρούς και τους παρουσιάζει με «ανάλαφρο» και συχνά «παιγνι-

ώδη» τρόπο. Μαθαίνουμε επίσης ενδιαφέρουσες τριβιαλιές (σωστά το λέω;) όπως: «*Για ένα ενδιαφέρον τραπέζι, οι καλεσμένοι να είναι πάντα περισσότεροι από τις Χάρτες και λιγότεροι από τις Μουσές. Εν ολίγοις, από τέσσερις έως (το πολύ) οκτώ*».

Τα βιβλιοφιλικά αποτελούν μεν μικρή κατηγορία, η οποία όμως αναδεικνύει «σε όλο της το μεγαλείο» τη γνωστή ευθυκρία του συγγραφέα. Όπως, για παράδειγμα, για την κατρακύλα του Νόμπελ στην πολιτική ορθότητα, με αφορμή την απονομή του στην Ανί Ερνό και τη μηδενική πιθανότητα αυτό να απονεμηθεί σε συγγραφείς, όπως ο Ρούοντι και ο Ουελμπέκ. Προσωπικά, αυτό το κείμενο με έκανε να συμφωνήσω (με βαριά καρδιά, ωστόσο, όπως γράφω παρακάτω) με την εισβολή μας «*κορρεκτίλας*» στη γλώσσα μας.

Αμέσως μετά, στα Μεταφραστικά, που είναι και το κατεξοχήν γήπεδο του Ανδρέα Παππά, περιγράφονται οι μεταφραστικές δυσκολίες των κειμένων και οι δόκιμες λύσεις που προτείνει. Σημειώνεται επίσης η πρόδος που έχει συντελεστεί τα τελευταία χρόνια, ενώ ο συγγραφέας δεν πτοείται από την περιρρέουσα κορρεκτίλα εκφράζοντας ευθαρσώς την άποψή του:

Έχει παρέλθει οριστικά η εποχή όπου μεταφράσεις έκαναν κατά κανόνα κυρίες που είχαν πρόσφατα χωρίσει και κουκουέδες που γύριζαν από τις εξορίες, ή από τις χώρες του Ανατολικού μπλοκ αργότερα. (σελ. 161)

Το βιβλίο κλείνει με τα επιδόρπια (ως αρμόζει) και τις έμμηνες ρήσεις. Στα μεν επιδόρπια περιέχονται γνώσεις (factoids για τους λάτρεις της αγγλοσαξονικής αρχής)

σε μικρό πιάτο, στις δε έμμηνες ρήσεις που δημοσιεύονται στα *Νέα* μια φορά το μήνα «*συμπυκνώνεται μία λίγο ως πολύ φιλοσοφική ή φιλοσοφίζουσα στάση ζωής*».

ΤΟ ΚΥΡΙΟ ΠΙΑΤΟ

Τα γλωσσικά ανοίγουν με τον όρο λεξιτέχνης που είναι η απόδοση στα ελληνικά του «*wordsmith*». Η απόδοση είναι μεν αριστοτεχνική, αποτελεί δε παράδειγμα του πώς πάντα κάτι χάνεται στη μετάφραση, μια και το «*smith*» παραπέμπει σε σφυρηλάτηση, μια χρήσιμη αναλογία: το καλό γράψιμο θέλει κόπο και προσπάθεια· δεν βγαίνει, έτσι, «*από τον αυτομάτου*».

Σε κάποιο σημείο του βιβλίου (σελ. 63) ο συγγραφέας ασχολείται ειδικότερα με τον αγγλοσοουσιονισμό και αναφέρεται «*στο τέλος της ημέρας*», αμερικανικά που –*μαζί με* τη «*μεγάλη εικόνα*» – συχνά πυκνά (τι χάλια έκφραση!) χρησιμοποιούν πρωθυπουργοί και άλλα σημαίνοντα πρόσωπα. Εδώ, ταιριάζει γάντι η ρήση του Στίβεν Κινγκ στο *On Writing*: «*Έχω τις δικές μου αντιπάθειες – πιστεύω ότι [...] όσοι χρησιμοποιούν τις πολύ απεχθείς φράσεις “αυτή τη χρονική στιγμή” και “στο τέλος της ημέρας” θα πρέπει να τους στέλνουμε για ύπνο χωρίς βραδινό (ή καλύτερα, χωρίς χαρτί για γράψιμο)*». Στίβεν Κινγκ και Ανδρέας Παππάς σε σύμπλευση.

Αρκετά από τα κείμενα του βιβλίου, όπως ο ποντιουδισμός, έχουν κάνει κείρα στα *Υπογλώσσα*, τα οποία είναι πιο διδακτικά και γι' αυτό ίσως πιο χρήσιμα. Δεν μπορώ να αντισταθώ να παραθέσω το αντίστοιχο χωρίο από εκεί:

Με το γνωστό αξιωματικό και ολίγον σχηματικό ύφος αυτών

των «κανόνων», θα έλεγα: «Ποτέ μη χρησιμοποιείς περισσότερο από ένα που στην ίδια περίοδο». Αλλιώς, ακόμη και αν δεν υπήρχε το κύριο αντίδοτο σε αυτόν τον κίνδυνο, το οποίο δεν είναι άλλο από το να αποφεύγει κανείς τις φράσεις-σημειοδρόμους, μπορούμε πάντα να χρησιμοποιούμε εναλλακτικά ο/η/το οποίος/α/ο, που δεν είναι διόλου «καθαρευουσιάνικα», όπως νομίζουν ορισμένοι. (12/1/2003)

Σε ό,τι αφορά την υιοθέτηση όρων από ξένες γλώσσες –και κυρίως από τα αγγλικά– θα συμφωνήσω με τον συγγραφέα ότι είναι επιθυμητό, προσθέτοντας ότι συχνά είναι και αναπόφευκτο. Όμως, μερικές φορές είναι ευκρινής μια κάπως «χαλαρή», σχεδόν ελευθεριάζουσα προσέγγιση. Ο κορωνοϊός μου ακούγεται καλύτερα από covid (ακόμη και αν τον γράψουμε κόβιντ) και προτιμώ τους υπολογιστές από «τα κομπιούτερ». Έτσι δεν θα 'θελα να διαβάζω (και αντιγράφω από «mainstream» ιστότοπο): «ο εμπνευστής του πρώτου και πιο διάσημου καναλιού, ένας gamer γνωστός για τα on camera ξεσπάσματα θυμού του στη διάρκεια του streaming που προσέλκυσε γύρω του τους πρώτους fan του». Ούτε ότι τα dissociation, manifest και delulu είναι λέξεις που μπήκαν φέτος στο λεξιλόγιό μας (από τον ίδιο ιστότοπο). Αλλά τα δύσκολα είναι ακόμη μπροστά μας. Θα αποδοθεί στα ελληνικά το cis(gender) ή θα χωνευτεί αμάσητο; Αυτό και αν είναι challenge!

Υπάρχει και ένας όρος που με προβληματίσει αρκετά: η «κορεκτίλα», για κάτι που όζει πολιτικής ορθότητας (η έντιμη γενική, πάλι), μια ειρωνική αναφορά σε αυτήν δηλαδή. Θα μπορούσαμε να τον πούμε «πολιτικός καθωσπρεπισμός»; Όπως έγραφα παραπάνω, διάβασα το κείμενο για τα Νόμπελ και –με λίγο βαριά καρδιά, όπως με κάθε συνθηκολόγηση– πείστηκα.

Το ότι ο Ανδρέας Παππάς αποστρέφεται την κορεκτίλα, μας ντεμονστράρει (δικαίωμα!) σε αρκετά σημεία του βιβλίου, όπως για τον μαλάκα –αυτή τη λέξη πολύ-εργαλείο– όταν αναρωτιέται αν πρέπει να λέμε «Τον άφησε να περιμένει» σαν [ή ως] μαλάκα (σελ. 42), παραλλαγές με κάπως διαφορετική σημασία. Εδώ (ως ταπεινή συμβολή) ως προσθήω και μία άλλη χρήσιμη έκφραση που μου

Ο Ανδρέας Παππάς με τον καθηγητή Χριστόφορο Χαλαμπάκη, στην πρόσφατη παρουσίαση των *Γλωσσίδιων*.

κληροδότησαν οι νεότερες γενεές, και μάλιστα άνευ συνδέσμου: «Τον άφησε μαλάκα», δηλαδή ενεδό, κάκελο, κόκαλο.

Όταν ερχόμαστε στο πεδίο της τεχνολογίας, ο Ανδρέας Παππάς παραδέχεται ότι δεν είναι το φόρτε του. Βρήκα μάλιστα και ένα μαργαριτάρι: «Δεν είπαμε να γίνει ο router όρομολογητής», αποφαινεται. Μία πρόταση, δυο λάθη. Πρώτον, είναι router και όχι rooter. Rooter είναι είτε ο υποστηρικτής ή οπαδός, είτε κάτι που σκάβει («The farmer chased the rooter out of his garden», εννοώντας το γουρούνι που έσκαβε με τη μουσούδα του). Δεύτερον, μπορεί ο «όρομολογητής» να μη σημαίνει τίποτα για την οικιακή συσκευή που μας συνδέει με το Ίντερνετ, αλλά σημαίνει αρκετά στις μεγαλύτερες εγκαταστάσεις που δρομολογούν τη δικτυακή και διαδικτυακή κίνηση των δεδομένων. Άρα ναι, είμαι οπαδός του να γίνει ο router δρομολογητής. Αλλά μπορεί και να είμαι προκατειλημμένος.

Και επειδή το διάβασμα και το γράψιμο είναι μία αλυσίδα από αναμνήσεις, ας μου επιτραπεί μία παρέκβαση.

Εξαιρετική μεταχείριση επιφυλάσσει ο Ανδρέας Παππάς στον ρηματικό τύπο «έκαμα». Εκτός από το ότι σου γεμίζει το στόμα, έχει και διάφορες νοηματικές αποχρώσεις. Πέραν αυτών που αναφέρει ο συγγραφέας, μου θυμίζει και διάφορες άλλες χρήσεις στα δύο άκρα του φάσματος της ζωής: αφενός, τα μικρά παιδιά που όταν τελείωναν τη δουλειά τους στο κανάτι, φώναζαν θριαμβευτικά

«Έκαμα!», προκειμένου η μαμά να επιληφθεί των περατέρω. Και αφετέρου, μία θεία μου που άκουσα να λέει ότι «Ο Μπέμπης την έκαμε!» (Ο «Μπέμπης» είχε χρηματίσει αυστηρός γυμνασιάρχης) εννοώντας ότι ο φίλος της πέθανε, και δίνοντας την αίσθηση ότι ο μεταστάς είχε έναν ενεργητικό ρόλο, έχοντας ο ίδιος αποφασίσει τη μετάβασή του στο επέκεινα. «Οι δυνατότητες τις οποίες παρέχει το φορέο από εργαλείο που λέγεται γλώσσα», όπως (απο)θαυμάζει ο συγγραφέας. Η αλλιώς, «Η γλώσσα, ένα θαύμα της Φύσης», κατά τον Steven Pinker, διάσημο ψυχολογολόγο.

Ο συγγραφέας μιλάει επίσης για τους ναυτικούς όρους που είναι ιταλικής και βενετσιάνικης προέλευσης. Αυτό μου θύμισε την εποχή που ήμουν εφηβος, τότε που κάναμε ιστιοπλοία στην πατρίδα μου, την Κέρκυρα. Το 1971 έγιναν εκεί πανελλήνιοι αγώνες ιστιοπλοίας. Και τότε διαπιστώσαμε ένα γλωσσικό χάσμα με τους Ελλαδίτες: αλμπουρο το λέγαμε εμείς, κατάρτι εκείνοι· μπορούμε εμείς, μάτσα εκείνοι· καρικαμπάσο εμείς, μπουμ βανγκ εκείνοι. Κοινώς, συνεννόηση μπουζούκι. Με τα χρόνια επήλθε το μοιραίο: υιοθετήσαμε τους ελλαδίτικους όρους προκειμένου να συνεννοούμαστε. Οι νέες γενιές στην Κέρκυρα δεν ξέρουν πλέον τι σημαίνει «καρικαμπάσο». Τέλος της παρέκβασης.

ΣΥΝΕΛΟΝΤΙ ΕΙΠΕΙΝ

Συχνά ο συγγραφέας θέλει «να ελαφρύνει την ατιμόσφαιρα» ή διακατέχεται από «παιγνιώδη διάθε-

ση». Το χιούμορ του είναι οξύ, όχι πάντα λεπτό, αλλά κατά κανόνα επιτυχημένο και ευθύβολο. Κάνει ευχάριστο ανάγνωσμα ένα θέμα που θα μπορούσε να είναι εξίσου βαρετό με συνταγές μαγειρικής. Σίγουρα προσμετράται στα θετικά του βιβλίου.

Το βιβλίο, εκτός από ενδιαφέρον, είναι και χρήσιμο. Έχει gravitas, veritas, caritas, αλλά κατά κανόνα όχι τη βαρετή senilitas της πολιτικής ορθότητας. Sanitas όμως έχει και μάλιστα μπόλικη. Γι' αυτούς τους λόγους, η έλλειψη ευρητηρίου στο τέλος γίνεται ακόμη πιο αισθητή –ειδικά σε εκείνους τους αναγνώστες που θέλουν να ανατρέχουν σε αυτό. Τα πολύ αναλυτικά περιεχόμενα βοηθάνε βέβαια, αλλά δεν αντικαθιστούν το ευρητήριο.

Συνελόντι ειπείν, ας αφήσω τον Σάμιουελ Τζόνσον, διάσημο ποιητή, δοκιμογράφο, ηθικολόγο, κριτικό λογοτεχνίας, βιογράφο, συντάκτη και λεξικογράφο, να κάνει εκείνος τη σούμα, με ένα κείμενο που έγραψε το 1755:

Με αυτή την ελπίδα [του βαλσαμώματος της γλώσσας], ωστόσο, έχουν ιδρυθεί ακαδημίες, για να περιφρουρούν τους τρόπους των γλωσσών τους, να συγκρατούν τους φυνγάδες και να αποκρούουν τους εισβολείς· αλλά η επαγρύπνηση και η δραστηριότητά τους έχουν αποδειχθεί μέχρι τώρα μάταιες· οι ήχοι πετάνε και είναι υπερβολικά λεπτεπιλεπτοι για νομικούς περιορισμούς· το να αλυσόδεσουν τις συλλαβές και να μαστιγώσουν τον άνεμο είναι εξίσου εγχειρήματα της υπερηφάνειας, που δεν θέλει να μετρήσει τις επιθυμίες της με τη δύναμή της.

Ο Σάμιουελ Τζόνσον βρέθηκε, εκ των υστέρων, «στη σωστή πλευρά της ιστορίας».

Πριν κλείσει αυτό το κείμενο, πρέπει να ομολογήσω κάτι. Διαβάζοντας το, βλέπω ότι έχω παραβεί συχνά πυκνά τον ΚΟΚ (τον Κώδικα Ορθής Κριτικής). Έχω κάνει και λάθη. Είμαι σίγουρος ότι ο Ανδρέας Παππάς, που δεν αφήνει τίποτα να πέσει κάτω, ως παλαιάμαχος r cheteur de perles θα βουτήξει σε αυτό και θα μου επιστρέψει την κόλλα κατακόκκινη από τις διορθώσεις. Challenge accepted! ■